

*Голові разової спеціалізованої вченої ради
Національного університету «Запорізька політехніка»
доктору юридичних наук, професору
Руслані Миколаївні Максаковій*

ВІДГУК

**офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора
Наливайко Лариси Романівни
на дисертацію Свистунової Олени Вікторівни
«Конституційне право громадян України на соціальний захист»,
подану на здобуття наукового ступеня
доктора філософії з галузі знань 08 – Право
за спеціальністю 081 – Право**

Актуальність теми дослідження. Дисертаційна робота Свистунової Олени Вікторівни присвячена ґрунтовному теоретико-правовому дослідженню конституційного права громадян України на соціальний захист, що на сучасному етапі розвитку української державності є однією з ключових наукових і практичних проблем. У період воєнного стану, глибоких соціально-економічних трансформацій, масштабного внутрішнього переміщення населення та потреби у подальшому післявоєнному відновленні держави питання соціального захисту набувають особливої ваги. Конституційний вимір цього феномена потребує сучасного наукового аналізу, що пояснює актуальність обраної дисертанткою теми.

Соціальний захист виступає фундаментальною конституційною гарантією, адже забезпечує соціальну стабільність, підтримку вразливих груп населення та зміцнення демократичних засад суспільства. У той же час національне законодавство, попри значну кількість нормативних актів, залишається фрагментарним, нестабільним та неузгодженим із європейськими стандартами, що істотно ускладнює ефективну реалізацію права на соціальний захист. У цих умовах постає потреба у комплексному дослідженні конституційної природи цього права, уточненні його змісту й ознак, визначенні гарантій та шляхів удосконалення правового регулювання.

Право громадян на соціальний захист є складним і багатовимірним феноменом. Його правове забезпечення одночасно здійснюється нормами кількох галузей права, серед яких – право соціального забезпечення, трудове, цивільне, пенсійне тощо. Водночас, у межах конституційно-правової доктрини це право досі не отримало достатньої наукової розробки. Актуальність дослідження Свистунової Олени Вікторівни зумовлена не лише потребою теоретичного осмислення проблематики, але й необхідністю адаптації національного законодавства у сфері соціального захисту до стандартів Європейського Союзу

задля забезпечення повноцінної реалізації конституційних гарантій соціального захисту громадян.

Додаткової значущості цьому дослідженню надає потреба вироблення цілісного теоретичного підґрунтя для подальшої модернізації національного законодавства у сфері соціального захисту, особливо в умовах трансформаційних процесів, зумовлених воєнним станом, соціально-економічною нестабільністю та поглибленням нерівності в суспільстві.

Таким чином, тема дисертації є актуальною і відповідає сучасним викликам та має значну теоретичну, практичну і соціальну цінність.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021; Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021-2025 роки, затвердженої Постановою загальних зборів НАПрН України від 26 березня 2021 р. № 12-21; Плану науково-дослідних робіт кафедри конституційного, адміністративного та трудового права Національного університету «Запорізька політехніка»; в межах наукових тем «Право та державознавство в умовах сучасних глобалізаційних процесів» (номер державної реєстрації 012021, на період 2021-2024 рр.) та «Формування та реалізація державної політики у сфері юридичної освіти та науки» (номер державної реєстрації 012024, на період 2024-2027 рр.) (с. 22 дисертації).

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, що містяться в дисертації, їх достовірність і новизна. Зміст дисертації в цілому характеризується досить високим теоретичним і науково-методологічним рівнем вирішення поставлених завдань. За допомогою чітких визначень понять, проведеної систематизації та класифікації тощо авторці вдалося досить аргументовано висловити свої думки щодо конституційного права громадян України на соціальний захист, окреслити проблеми його реалізації та запропонувати шляхи їх вирішення.

Позиції, які формулює та відстоює авторка дисертаційного дослідження ґрунтуються на новітніх досягненнях правової науки. Авторка переконливо демонструє глибоке опрацювання теоретичних, нормативних та порівняльно-правових джерел. У роботі використано значний масив наукової літератури, у тому числі останні дослідження у галузях конституційного права, теорії держави і права, права соціального забезпечення, соціології та філософії права. Варто підкреслити, що дисертантка враховує розробки низки вітчизняних учених, а також активно вивчає міжнародний європейський досвід.

Дисертація є одним із перших у вітчизняній правничій науці комплексним дослідженням, в якому на підставі аналізу зарубіжного досвіду, правової доктрини, національного законодавства та міжнародних стандартів розкрито конституційне право громадян України на соціальний захист та його юридичні

гарантії, а також досліджені практичні проблеми реалізації та забезпечення цього права в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови.

Авторці вдалося обґрунтувати низку нових теоретичних положень, напрацювати практичні рекомендації і пропозиції з питань, що піддалися вивченню і запропонувати авторський погляд на конституційне право громадян України на соціальний захист.

Наукова новизна дисертації проявляється у таких результатах:

Заслуговує уваги уточнене поняття конституційного права на соціальний захист. Так, конституційне право на соціальний захист визначено загальною юридичною категорією, оскільки воно закріплюється на рівні Конституції України та формує правовий фундамент системи соціального захисту. Воно визначає основні принципи й цінності, пов'язані із забезпеченням соціальної безпеки, добробуту та справедливості громадян (с. 102, 207 дисертації).

Новизною відзначається обґрунтоване авторське визначення концепції соціального захисту. Під дефініцією «концепція соціального захисту» авторка пропонує розуміти науково-правову модель, яка узагальнює основні ідеї, принципи та напрями розвитку системи соціального захисту і визначає методологічні засади вдосконалення її нормативно-правового регулювання. Сучасна правова концепція соціального захисту має комплексний характер і формується під впливом трьох ключових чинників: викликів воєнного стану, потреб післявоєнного відновлення та стратегічного курсу на європейську інтеграцію з гармонізацією національного законодавства з правом ЄС та міжнародними стандартами (с. 101, 204 дисертації).

Важливе значення має запропонована нова періодизація розвитку досліджуваного права в Україні. Дисертантка визначає, що процес становлення та закріплення конституційного права на соціальний захист доцільно розглядати крізь призму десяти етапів, кожен з яких має свої характерні риси та тенденції: перший етап (кінець IX – середина XIII ст.) – ранньосередньовічний (Київська Русь); другий етап (XIV – перша половина XVII ст.) – литовсько-польський; третій етап (середина XVII – друга половина XVIII ст.) – козацько-гетьманський період; четвертий етап (кінець XVIII – початок XX ст.) – період перебування українських земель у складі Російської та Австрійської (згодом Австро-Угорської) імперій; п'ятий етап (1917 – 1921 рр.) – період Української Народної Республіки та Директорії; шостий етап (з 1922-1991) – радянський період УРСР у складі СРСР; сьомий етап (1991–1997 рр.) – період незалежної України з прямим закріпленням права на соціальний захист у Конституції України 1996 року; восьмий етап (1998 – 2003 рр.) – період кодифікації та нормативного оформлення; дев'ятий етап (2003 – 2019 рр.) – період інституціоналізації та євроадаптації; десятий етап (з 2019 р. і до сьогодні) – період європейської інтеграції та модернізації (с. 83-84, 206-207 дисертації).

Авторкою удосконалено класифікацію гарантій конституційного права на соціальний захист. Юридичні гарантії права на соціальний захист поділено на дві

основні групи: нормативно-правові гарантії – законодавчі норми, що визначають право громадян на соціальний захист, обов'язки держави та механізми їх реалізації і захисту; організаційно-правові гарантії – інституції, процедури й механізми, які забезпечують практичну реалізацію соціальних прав, сприяють наданню послуг та залученню громадян до контролю у сфері соціального захисту. Їх взаємодія створює комплексний правовий механізм гарантування права громадян України на соціальний захист, що поєднує законодавче регулювання із практичними інструментами його реалізації (с. 156, 208-208 дисертації).

Слід відзначити сформульовані рекомендації щодо адаптації європейського досвіду соціального захисту. Європейська практика демонструє ефективність спеціальних правових механізмів підтримки окремих категорій – сімей із дітьми, людей похилого віку, осіб з інвалідністю. Суттєвою відмінністю європейських держав є сформована культура суспільної солідарності, де громадяни усвідомлюють важливість сплати внесків до соціальних фондів і підтримують ідею взаємної відповідальності. Гармонізація української системи із європейською вимагає переходу від залишкової до більш збалансованої моделі, яка поєднуватиме страхові механізми, солідарні принципи та адресну підтримку. Це дозволить зменшити соціальну нерівність, підвищити рівень життя населення та закласти підвалини стійкої моделі соціального захисту, адаптованої до економічних викликів. Адаптація найкращих практик, апробованих у країнах ЄС, до українських реалій сприятиме не лише підвищенню ефективності системи соціального забезпечення, а й становленню України як правової та соціальної держави (с. 200, 210-211 дисертації).

Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані у дисертації, є достовірними та обґрунтованими. Основні наукові положення, висновки і рекомендації, викладені у дисертації, є теоретично обґрунтованими, що забезпечується застосуванням раціональної сукупності сучасних загальнонаукових та спеціальних методів і прийомів наукового пізнання. Методологічна база дисертації є сучасною, різноплановою й адекватною цілям роботи. Це забезпечило можливість всебічного аналізу проблеми та сприяло формуванню нових теоретичних положень. Особливої уваги заслуговує використання порівняльно-правового методу у дослідженні європейських моделей соціального захисту, а також методологічних підходів, що дозволили виокремити ключові ознаки конституційного права на соціальний захист.

Вдалий вибір методів дослідження, аналіз і синтез наукової літератури, нормативно-правових актів та узагальнення отриманої інформації з метою дослідження, яке полягало в отриманні наукових результатів щодо конституційного права громадян на соціальний захист дозволили успішно розв'язати визначені завдання.

Оцінка змісту і завершеності дисертаційного дослідження. Авторське опрацювання проблематики свідчить про чітке розуміння сучасного стану наукової дискусії, а також про вміння критично оцінювати існуючі підходи.

Мета дослідження сформульована чітко та логічно — здійснення комплексного теоретико-правового аналізу конституційного права громадян на соціальний захист, визначення його змісту, гарантій та напрямів вдосконалення законодавства у контексті європейської інтеграції. Завдання дослідження цілком корелюють з метою та відображають комплексний і послідовний характер наукового пошуку. Об'єктом визначені суспільні відносини у сфері соціального захисту, а предметом — конституційне право громадян на соціальний захист у його теоретико-правовому вимірі (с. 23-24 дисертації).

Загальна структура роботи в цілому є логічною, послідовною, раціональною, обґрунтованою предметом, метою та завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що містять 8 підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

У вступі обґрунтовується актуальність теми дослідження, ступінь її наукової розробленості, визначаються об'єкт, предмет, мета і завдання роботи, її методологічна основа та науковознавча база, а також основні положення, що виносяться на захист, підкреслюється наукова новизна та практичне значення отриманих результатів дослідження. У першому розділі дисертантка здійснила ретельний аналіз еволюції підходів до розуміння соціального захисту у межах конституційного права, сформулювала власне визначення концепції соціального захисту, обґрунтувала його багатовимірність та соціально-правову природу. У другому розділі ґрунтовно досліджено гарантії конституційного права на соціальний захист, їх нормативно-правову та організаційно-правову структуру. Обґрунтовано, що гарантії мають інтегрований характер і включають законодавчу визначеність, інституційні механізми, доступ до правосуддя та прозорість процедур. У третьому розділі авторка аналізує проблеми та перспективи удосконалення конституційно-правового забезпечення соціального захисту в Україні. Сформульовано рекомендації щодо гармонізації законодавства з правом ЄС, удосконалення механізмів захисту вразливих категорій населення, запровадження цифрових сервісів і модернізації державних інституцій. Кожен розділ містить логічно пов'язані положення, науково обґрунтовані висновки та пропозиції. У висновках відображено найбільш важливі наукові та практичні результати дисертації, а також сформульовано пропозиції щодо.

Повнота викладення основних результатів дисертації в опублікованих наукових працях. Усі основні наукові ідеї, положення та висновки дисертації повною мірою є апробованими, доступними широкому науковому загалу.

Результати дослідження повною мірою відображено в наукових фахових виданнях, що відповідають вимогам МОН України, виступах авторки з доповідями основних положень дисертації на міжнародних і всеукраїнських конференціях та семінарах, що засвідчують достатній рівень її апробації. Результати наукового пошуку Свистунової Олени Вікторівни знайшли відбиття в семи наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, а також у дев'яти тезах доповідей і наукових повідомлень, оприлюднених на наукових конференціях.

Дисертація виконана на належному академічному рівні, виклад відзначається чіткістю, логічністю та науковою коректністю.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх використання: у нормотворчій діяльності – при удосконаленні чинного законодавства, зокрема при розробці Соціального кодексу України та інших актів; у правозастосовній практиці – для підвищення ефективності правозастосовної діяльності органів публічної влади; у навчальному процесі – при викладанні навчальних дисциплін, зокрема «Конституційного права», «Права соціального забезпечення», «Теорії держави і права» та ін.; у науковій роботі – як основа подальших досліджень конституційних прав і соціальної політики (с. 27-28 дисертації).

Оцінка ідентичності анотації та основних положень дисертації. Вивчення змісту анотації й основного тексту роботи свідчить про їх ідентичність в частині формулювання мети, об'єкта, предмета, завдань, положень новизни, висновків. Зміст анотації відображає інформацію про методологію дослідження, аргументовані положення, основні ідеї тексту дисертації, що викладені стисло. Анотація не включає інформації, що була б відсутня в дисертаційному дослідженні. І дисертація загалом, і анотація зокрема, оформлені відповідно до вимог законодавства України.

Особистий внесок здобувачки. Дисертація є самостійною завершеною науковою працею. Усі сформульовані в роботі положення, висновки і пропозиції зроблено на основі особистих досліджень автора, аналізу літературних джерел і нормативно-правової бази.

Відсутність порушень академічної доброчесності. За результатами аналізу дисертаційної роботи та публікацій авторки порушень академічної доброчесності не виявлено.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. Водночас, як і при дослідженні будь-якої складної і нової проблематики, в зазначеному дисертаційному дослідженні містяться положення, що потребують уточнення і можуть стати підґрунтям наукової дискусії та напрямками подальшої розробки даної проблеми.

1. Зміст конституційного права на соціальний захист в Україні по-новому розкривається в умовах воєнного стану та відсічі російської воєнної агресії. Однак, слід констатувати недостатньо пропорційне і системне розкриття впливу воєнного стану на трансформацію конституційних гарантій права на соціальний захист. У роботі не розкрито детально, як саме правовий режим воєнного стану впливає на обсяг і механізми реалізації конституційного права на соціальний захист, а також які саме обмеження та винятки в цьому контексті є допустимими на конституційно-правовому рівні. Крім того, недостатньо дослідженими є інституційні зміни у механізмі соціального захисту в умовах війни. Не проаналізовано, наскільки чинні інститути державного управління у сфері соціального захисту адаптовані до екстремальних умов, та чи існує потреба у

нових моделях організації цієї системи. Ці питання потребують деталізації та роз'яснення.

2. Механізм соціального забезпечення є цілісною, комплексною системою взаємопов'язаних нормативно-правових, організаційно-інституційних, матеріально-фінансових та інших елементів, що спрямовані на постійну підтримку належного рівня життєдіяльності населення, а також підтримку громадян в разі настання соціальних ризиків. Такий публічний економіко-правовий механізм утворений державою і забезпечується нею. Він включає в себе і соціальний захист населення, зокрема. Уточніть як співвідноситься такий комплексний механізм із запропонованою Вами на с. 204 дисертації категорією «самостійні механізми забезпечення громадянами належного рівня життя»?

3. Дослідження будь-якого конституційного права людини нерозривно пов'язане з розкриттям відповідної судової практики Конституційного Суду України. В дисертації неодноразово акцентовано на значенні рішень Конституційного Суду України в регулюванні соціального захисту населення. На с. дисертації зауважено, що Конституційний Суд України посідає провідне місце у системі організаційно-правових гарантій реалізації права на соціальний захист. На с. 174 дисертації зазначено, що невиконання рішень КСУ може мати негативні наслідки для захисту прав людини та громадянина, а також для функціонування демократичних інститутів. У дисертації проаналізовано 6 рішень КСУ (п. 118, 158, 170, 190, 192, 193 загального списку джерел). У дисертації можна було б глибше опрацювати практику Конституційного Суду України, а також релевантні рішення щодо захисту соціальних прав під час дії воєнного стану. Отож, цей аспект потребує деталізації під час публічного захисту.

4. У підрозділі 3.2. дисертації детально проаналізовано практику забезпечення конституційного права на соціальний захист у низці європейських держав. У порівняльно-правовому аналізі варто було б ширше залучити досвід скандинавських країн, як приклад розвинутих моделей соціальної держави.

5. У продовження до попереднього зауваження слід підкреслити, що в розрізі зарубіжного досвіду помітна особлива увага до впровадження цифрових технологій у процес забезпечення соціальних прав людини. В науковій розвідці прослідковується недостатня увага до проблематики цифровізації та застосування нових форм надання соціальних послуг. В умовах війни цифрові сервіси стали ключовими інструментами соціальної підтримки. Їхній вплив на реалізацію конституційного права на соціальний захист у дисертації розкрито недостатньо. Цікаво почути розширену думку дисертанки з цього питання.

Зауваження не знижують наукової цінності дисертації та мають рекомендаційний характер.

Загальна оцінка дисертації та її відповідність встановленим вимогам. Подана дисертація є самостійною завершеною науково-дослідною роботою, в якій отримані нові, науково обґрунтовані результати, що вирішують важливе теоретико-правове завдання юридичної науки. Зміст дисертації Свистунової

Олени Вікторівни «Конституційне право громадян України на соціальний захист» відповідає спеціальності 081 «Право», вимогам до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії, а її результати мають істотну цінність для розвитку науки конституційного права та удосконалення соціальної політики України.

Дисертаційна робота Свистунової Олени Вікторівни «Конституційне право громадян України на соціальний захист» виконана на високому науковому та методологічному рівнях та відповідає вимогам п.п. 6, 7, 8, 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 та Наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами) від 12.01.2017 р. № 40, а її авторка – Свистунова Олена Вікторівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

помічник ректора

Дніпровського державного університету

внутрішніх справ з гендерних питань,

науковий співробітник Науково-дослідної

лабораторії превентивної діяльності

та соціологічних досліджень

Дніпровського державного університету

внутрішніх справ,

доктор юридичних наук, професор

заслужений юрист України

Лариса НАЛИВАЙКО